

ANDRIJ CHARUK

MYCHAJŁO  
SŁOBODIANIUK



Ze względu na swoje położenie obszar  
Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki  
Radzieckiej odgrywał ważną rolę w planach  
radzieckich sztabowców. Stosunkowa bliskość  
tego terenu (a zwłaszcza jego zachodnich  
obwodów) do europejskich krajów NATO  
uczyniła z niego naturalne miejsce do  
rozmieszczenia strategicznych jednostek  
raketowych. Szczególnie było to aktualne  
w pierwszym etapie rozwoju ich uzbrojenia,  
kiedy jeszcze nie dysponowało ono dostatecznie  
dużym zasięgiem. Strategiczna broń raketowa  
stacjonowała na terytorium dzisiejszej Ukrainy  
łącznie przez blisko pięć dekad.

#### PIERWSZY ETAP

**P**ierwszym radzieckim pociskiem balistycznym przyjętym do uzbrojenia był R-1 (SS-1A *Scunner* według nomenklatury NATO; radzieckie oznaczenie 8A11 *Wołga*). De facto stanowił on radziecką odmianę niemieckiej rakiety V-2, opracowanej pod kierownictwem Siergieja Koroliowa z pomocą wziętych do niewoli niemieckich konstruktorów. Stosunkowo prosty, jednostopniowy pocisk z silnikami na paliwie ciekłym miał zasięg zaledwie 270 km. Ze względu na to R-1 był postrzegany jako rozwiązanie tymczasowe, do czasu powstania nowych, doskonalszych pocisków raketowych. Ale i w tej roli był eksploatowany w wojsku przez zaledwie kilka lat. Od połowy 1952 roku R-1 produkowano seryjnie w zakładach Nr 586 w Dniepropietrowsku (obecnie Dnipro), znanych jako Piwdeńmasz.

Rakiety R-1 mogły zostać użyte dopiero przy wykorzystaniu stref startowych blisko granic z europejskimi krajami demokratycznymi. W tym celu konieczne było umieszczenie zestawów raketowych na terytorium krajów Europy Wschodniej, znajdujących się w strefie wpływów ZSRR i Armii Radzieckiej. Stalin i jego dowódcy wojskowi nie odważyli się tego zrobić. Oczwistym powodem było to, że „sowietyzacja” krajów Europy Wschodniej (przede wszystkim NRD, Polski, Czechosłowacji i Węgier) nie została jeszcze zakończona. Dlatego istniało ryzyko przejęcia (lub uszkodzenia) tych rakiet przez lokalne siły oporu wobec komunizmu. Niewykluczono także działań sił specjalnych NATO na tych terytoriach. Dlatego też rzeczywistą lokalizacją pierwszych nowych jednostek raketowych były tereny sowieckie graniczące z państwami Europy Wschodniej, przede wszystkim zachodnia Ukraina.

## Wojska Raketowe Przeznaczenia Strategicznego na terenie Ukrainy w latach 1953–2002

Pierwsze radzieckie jednostki raketowe w celu wprowadzenia obcych wywiadów w błąd nazywano brygadami inżynieryjnymi Rezerwy Naczelnego Dowództwa (ros. инженерная бригада Резерва Верховного Главнокомандования). Na terenie Ukrainy rozlokowano trzy takie brygady, wyposażone w pociski R-1:

- 77. Brygada Inżynieryjna Rezerwy Naczelnego Dowództwa (Blnż RND), Białokurowicze (północne obszary obwodu żytomierskiego);
- 80. Blnż RND, Białokurowicze;
- 90. Blnż RND, Krzemieńczuk (obwód połtawski).

Wszystkie te trzy brygady powstały na poligonie Kapustin Jar (Rosja, obwód astrachański), a na Ukrainę przybyły w 1954 roku. W skład brygady wchodziły trzy liniowe (czyli niesamodzielne) dywizjony ogniowe. Dywizjon składał się z baterii technicznej i dwóch baterii startowych, a także baterii transportu i tankowania rakiet. Tym samym w brygadzie znajdowało się łącznie sześć baterii startowych, każda uzbrojona w jedną wyrzutnię R-1.

Rakiety R-1 dysponowały tylko klasycznymi, a nie jądrowymi głowicami bojowymi. Użycie R-1 przewidywano wobec dużych ce-



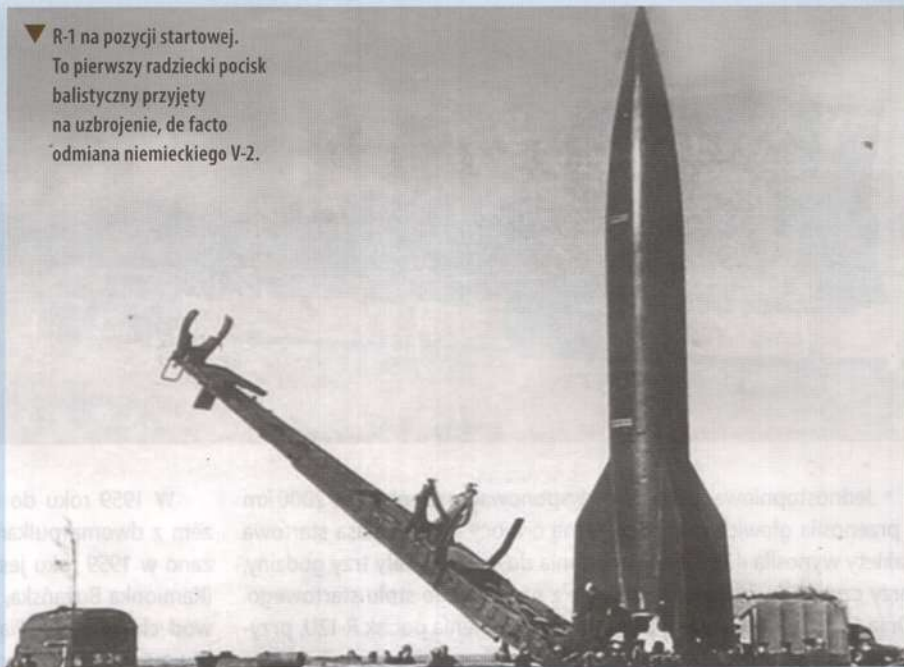
łów wojskowych i przemysłowych, ważnych ośrodków administracyjnych i politycznych oraz innych obiektów o znaczeniu strategicznym lub operacyjnym. Brygada mogłaby być wykorzystana zarówno w całości, jak i pojedynczymi dywizjonami w operacjach szczebla frontu, poprzez dotarcie na obszar działań kolejną i rozmieszczenie w rejonie 30–35 km od linii frontu. Szybkostrzelność brygady raketowej R-1 miała wynosić 24–36 startów dziennie, a dywizjonu 8–12 startów dziennie. Wkrótce zaczęła się wymiana pocisków R-1 na R-2 (SS-2 *Sibling*; 8Ż38) o zasięgu do 550 km (ale z również pracochłonnym przygotowaniem do startu, trwającym sześć godzin). Jako pierwsza otrzymała nowe uzbrojenie 90. Blnż RND.

W latach 1955–1956 dywizjony 77. Blnż RND (już jako samodzielne) przerzucono do Kazachstanu celem prowadzenia prób rakiet nowych typów na nowo powstałym poligonie Tiura-Tam (Bajkonur). Dowództwo brygady pozostawało w Białokurowiczach, a do października 1958 roku powróciły na Polesie również jej dywizjony (229., 232. i 234.). Brygadę przebrojono w pociski raketowe R-11 i przekazano pod komendę dowództwa Wojsk Lądowych już 15 listopada 1958 roku, a następnie przerzucono do NRD. Wyjątek stanowił 234. dywizjon, który pozostał w Ukrainie, ale w składzie Wojsk Lądowych.

Podobny był los 90. Blnż RND, którą przebrojono w pociski R-11, przekazano do Wojsk Lądowych i w 1958 roku przeniesiono do Zakaukaskiego OW (w składzie 428. i 666. dywizjonu, 675. dywizjon w tym samym roku trafił do NRD). Z pierwszych trzech brygad raketowych na początku 1959 roku w Ukrainie pozostała więc tylko 80. Blnż RND.

Od 1956 roku w Dniepropietrowsku produkowano pocisk średniego zasięgu R-5M (SS-3 *Shister*; 8A62) – pierwszy radziecki pocisk balistyczny posiadający możliwość przenoszenia głowicy jądrowej (po-

▼ R-1 na pozycji startowej.  
To pierwszy radziecki pocisk balistyczny przyjęty na uzbrojenie, de facto odmiana niemieckiego V-2.



Na terenie Ukrainy R-5M znajdowały się na wyposażeniu dwóch jednostek. Pierwszą był 640. Samodzielny Dywizjon Inżynierii Rezerwy Naczelnego Dowództwa we wsi Angara na Krymie, który otrzymał pociski R-5M na przełomie lat 1956–1957. Decyzja ta wiązała się z kryzysem w rejonie Kanału Sueskiego. W zasięgu R-5M, rozlokowanych na Krymie, znajdowały się bazy brytyjskie na Cyprze, nie mówiąc już o obiektach wojskowych w Grecji i Turcji. Druga jednostka – 651. SDInż RND – została utworzona w Kamyszynie (obwód wołgogradzki), a 1 sierpnia 1958 roku przybyła na Ukrainę do wsi Beregy (obwód zakarpacki). Każdy z tych dywizjonów dysponował ośmioma raketami R-5M.

### RAKIETY DRUGIEJ GENERACJI

Sposobem na usunięcie organicznej wady „spadkobierczyń” V-2 mogła być zamiana utleniacza. Stosowanie kwasu azotowego zamiast tlenu postulował uczeń, a potem konkurent Korolowa – Michaił Jangiel. Komponent ten był o wiele bardziej niebezpieczny od ciekłego tlenu, ale rakietą, zatankowaną takim utleniaczem (z dotrzymaniem wszelkich procedur bezpieczeństwa) mogła znajdować się na dyżurze bojowym przez dłuższy czas. Pomiędzy dwoma konstruktorami wybuchł konflikt z powodu poglądów na przyszłość radzieckiego programu raketowego. Dlatego w 1954 roku w Dniepropietrowsku w zakładach Nr 586

utworzono osobne biuro projektowe, na czele którego postawiono Jangiela. W tym czasie trwały już prace nad pociskiem średniego zasięgu R-12. Przyjęto go do uzbrojenia 4 marca 1959 roku jako 8K63 (oznaczenie NATO SS-4 *Sandal*). Pocisk R-12 stał się pierwszym radzieckim prawdziwie strategicznym, który był produkowany w kilku zakładach (w tym w Dniepropietrowsku) w ogromnych ilościach (łącznie 2300 rakiet).

◀ Pocisk R-1 na przyczepie transportowo-załadowniczej. Na terenie Ukrainy w latach 50. rozmieszczono trzy brygady raketowe („inżynieryjne”) uzbrojone w pierwszą radziecką raketę balistyczną.



czątkowo o mocy 80 kt, potem 300 kt i 1 Mt). Zasięg R-5M wynosił do 1200 km, a masa startowa 28–29 t. R-5M stała się ostatnią radziecką raketą, rozwiniętą w prostej linii od V-2. Odziedziczyła większość jej mankamentów, w tym pracochłonność obsługi i brak możliwości pozostawiania w długim dyżurze bojowym w położeniu zatankowanym (przez wykorzystanie ciekłego tlenu jako utleniacza). Dlatego wyprodukowano zaledwie tylko kilkadziesiąt takich rakiet.

utworzono osobne biuro projektowe, na czele którego postawiono Jangiela. W tym czasie trwały już prace nad pociskiem średniego zasięgu R-12. Przyjęto go do uzbrojenia 4 marca 1959 roku jako 8K63 (oznaczenie NATO SS-4 *Sandal*). Pocisk R-12 stał się pierwszym radzieckim prawdziwie strategicznym, który był produkowany w kilku zakładach (w tym w Dniepropietrowsku) w ogromnych ilościach (łącznie 2300 rakiet).





▼ Następcą rakiety R-1 stała się R-2 o zasięgu wydłużonym z 270 do 550 km. Pierwszą przebrojoną jednostką na nowy typ pocisku była 90. Blnż RND.

Jednostopniowa rakietka R-12 dysponowała zasięgiem do 2000 km i przenosiła głowicę termojądrową o mocy 2,3 Mt. Masa startowa rakiety wynosiła 47,1 t. Przygotowania do startu trwały trzy godziny, przy czym odpalenie odbywało się z naziemnego stołu startowego. Dnia 5 stycznia 1964 roku przyjęto do uzbrojenia pocisk R-12U, przystosowany do startu z podziemnego silosu (kompleks *Dwina*), a nieco później powstał zunifikowany pocisk R-12N, który można było odpalić zarówno z naziemnej, jak i podziemnej wyrzutni.

Przebrojenie brygad inżynieryjnych RND w pociski R-12 wiązało się z ich reorganizacją: dywizjony rozbudowano do poziomu pułków. Jedne z pierwszych rakiet R-12 otrzymała 80. Blnż RND ze wsi Białokurowice. Wkrótce na teren Ukrainy przemieszczono jeszcze kilka brygad uzbrojonych w R-12, a pierwszą była 73. Blnż RND. Przy czym wchodzący w jej skład 651. dywizjon, który jako pierwszy przybył w Ukrainę, uzbrojony był jeszcze w pociski R-5M i dopiero na Zakarpaciu otrzymał rakiety R-12 i 1 lipca 1959 roku został przemianowany na 101. Pułk Inżynieryjny RND. W czerwcu 1959 roku przybyły jeszcze dwa pułki 73. Blnż RND – 76. (do Stryju, obwód lwowski) i 586. (do Kamieńca Podolskiego, obwód chmielnicki). W sierpniu dołączył do nich 40. Plnż RND, rozlokowany w Kołomyi (obwód stanisławski, obecnie iwano-frankowski). Piątym pułkiem brygady stał się 335. Plnż RND, utworzony w kwietniu 1959 roku i rozmieszczony w Stryju. Od początku był on podporządkowany 43. Armii Lotnictwa Dalekiego Zasięgu, ale na początku 1960 roku został przekazany do 73. Blnż RND i zmienił numer na 151.

W 1959 roku do Łucka przybyło dowództwo 22. Blnż RND razem z dwoma pułkami – 576. i 577. Wkrótce brygadzie tej przekazano w 1959 roku jeszcze dwa pułki z 80. Blnż RND: 103. Plnż RND (Kamionka Bużańska, obwód lwowski) i 615. Plnż RND (Sławuta, obwód chmielnicki). Piątym pułkiem brygady stał się 351. Plnż RND, utworzony poza terenem Ukrainy, który w czerwcu 1960 roku przybył do Złoczowa (obwód lwowski). Z kolei po przekazaniu dwóch pułków do 22. Brygady, 80. Brygada została przekształcona w jednostkę szkolną z dwoma pułkami – 163. i 181. (oba w Białokurowiczach).

Według etatu z 1960 roku, pułk uzbrojony w rakiety R-12 składał się z dwóch dywizjonów po dwie baterie. Bateria dysponowała jedną wyrzutnią naziemną, a pułk czterema. Do pełnienia dyżuru bojowego ustalono cztery stopnie gotowości bojowej:

- nr 4 (stała): rakietka jest w stanie technicznym przetestowanym, żyroskopy i część główna nie są zainstalowane, a sam pocisk mógł być przechowywany w tym stanie (podlegając okresowym przeglądom) przez cały okres gwarancji (siedem lat); minimalny czas do startu wynosił 205 minut;
- nr 3 (podwyższona): rakietka znajduje się na pozycji technicznej, żyroskopy są zainstalowane, główna część jest połączona z pociskiem, a czas przebywania w tym stanie gotowości wynosi trzy lata, z kolei czas przygotowania do startu to 140 minut;
- nr 2 (podwyższona pierwszego stopnia): rakietka w pozycji bojowej, umieszczona na stole startowym, z danymi niezbędnymi do startu wprowadzonymi do systemu sterującego, a obok rakiety znajdują się pojazdy do tankowania paliwa; czas przebywania w tym stanie – do 3 miesięcy, a czas przygotowania do startu wynosił 60 minut;
- nr 1 (pełna): wszystkie składniki paliwa łącznie z paliwem startowym zostały zatankowane, celowanie zostało wykonane; kompleks mógł znajdować się w tym stanie gotowości przez jeden miesiąc, a czas przygotowania do startu wynosił 20 minut.



▼ Pocisk R-5M na pozycji startowej. Przygotowanie takiej rakiety do odpalenia było bardzo kłopotliwe i potrzebowało całego szeregu pojazdów specjalnych.

## POWSTANIE WOJSK RAKIETOWYCH PRZEZNACZENIA STRATEGICZNEGO

Wraz ze wzrostem liczby jednostek rakietowych, Nikita Chruszczow, zagorzały zwolennik „rakietyzacji”, przewodniczący Rady Ministrów ZSRR i pierwszy sekretarz Komitetu Centralnego KPZR, postanowił zwiększyć ich znaczenie. Dlatego też 17 grudnia 1959 roku podpisał całkowicie tajną uchwałę Rady Ministrów ZSRR nr 1384-615 „W spra-



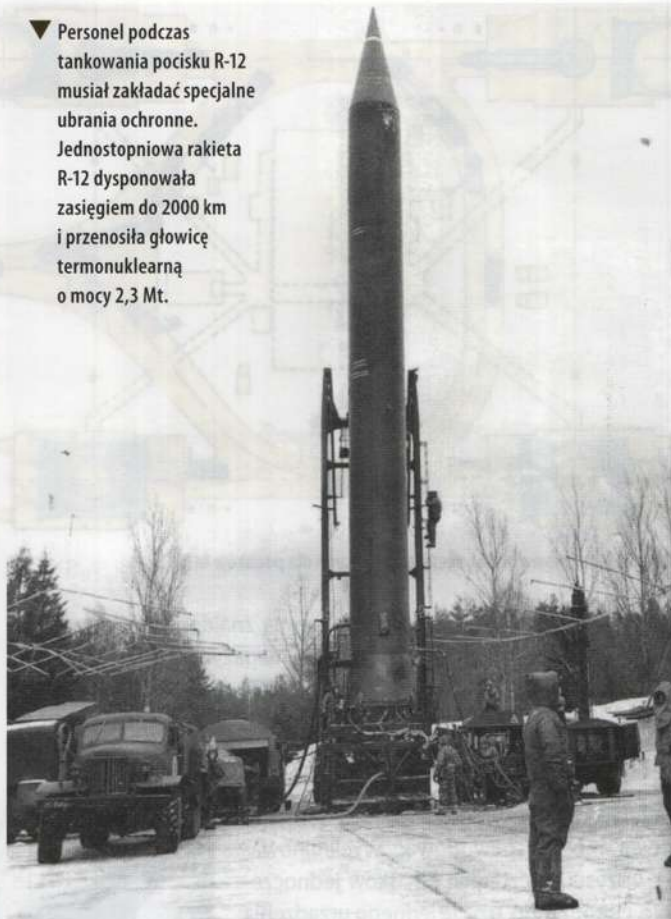
wie ustalenia stanowiska głównodowodzącego Wojsk Raketowych w Siłach Zbrojnych ZSRR.” Tą samą uchwałą zdecydowano, że Wojska Raketowe Przeznaczenia Strategicznego (WRPS) będą składać się z brygad raketowych (średniego zasięgu), mających od trzech do czterech pułków oraz dywizji raketowych złożonych z pięciu lub sześciu pułków każda. Z kolei brygady rakiet międzykontynentalnych miały mieć od sześciu do ośmiu wyrzutni. W przyszłości, wraz ze wzrostem liczby rakiet, brygady miały być łączone w korpusy. Naczelnym dowódcą WRPS został mianowany główny marszałek artylerii Mitrofan Nedelin.

Wskutek wspomnianego postanowienia zlikwidowano strukturę brygad i pułków inżynieryjnych RND. Wszystkie one do września 1960 roku przekształciły się w brygady i pułki raketowe (już bez wzmianki o RND). Również w tym czasie zaczęto tworzyć pierwsze dywizje i armie raketowe. Tym samym do 1 września 1960 roku dowództwo 43. Armii Lotniczej Lotnictwa Dalekiego Zasięgu, znajdującej się w Winnicy, zostało przeorganizowane. Na jego miejsce powstały dowództwa 43. Armii Raketowej i 2. Korpusu Ciężkiego Lotnictwa Bombowego Lotnictwa Dalekiego Zasięgu. Ten ostatni skupił w swoim składzie wszystkie dywizje lotnictwa strategicznego rozlokowane na terenie Ukrainy. Natomiast nowej 43. ARak podporządkowano jednostki raketowe, łącznie trzy dywizje i trzy brygady:

- 37. Dywizja Raketowa (była 22. Blnż RND) z dowództwem w Łucku, gdzie również znajdował się 507. samodzielny batalion łączności (sbł), 318. wojskowa szkoła młodszych specjalistów (wsms) oraz 576. i 577. Pułki Raketowe, z kolei 103. PRak stacjonował w Kamionce Bużańskiej, a od 1964 roku w Czerwonogrodzie, z kolei 351. w Złoczowie, a od 1961 roku w Brodach; ostatni – 615. PRak miał swój garnizon w Sławucie;
- 44. DRak (była 73. Blnż RND) – dowództwo, 580. sbł i 40. PRak w Kołomyi, 76. PRak w Stryju (od 1963 roku Dołyna w obwodzie iwano-frankowskim), 101. PRak (jedyne w dywizji uzbrojony w pociski R-5M) we wsi Beregi (od 1962 roku Mukaczewo, w 1967 roku jednostkę tę przemieszczono do Turkiestańskiego OW), 151. PRak w Stryju, 586. PRak w Kamieńcu Podolskim (od 1965 roku we wsi Skala Podolska w obwodzie tarnopolskim);
- 19. DRak, utworzona w 1960 roku z dowództwem, 6. sbł i 430. PRak w Gajsynie (obwód winnicki), której pozostałe pułki to: 60. PRak w Winnicy, 429. w Starokonstantynowie (obwód chmielnicki), 433. w Jarmolińcach (obwód chmielnicki), a 431. w Berdyczowie (obwód żytomierski), skąd ten ostatni w 1963 roku przekazano do 50. DRak i tym samym w 19. Dywizji pozostały tylko cztery pułki raketowe;
- 80. Brygada Raketowa z dowództwem, 17. sbł, 163. i 181. PRak w Białokurowiczach oraz nowym 432. PRak w Jemilczynie (obwód żytomierski);
- 200. BRak, utworzona w 1960 roku w miejscowości Romny obwodu sumskiego (gdzie utworzono 131. sbł) w składzie: 309. PRak w Humaniu (obwód czerkaski), 664. w Ochtyrce, 665. w Łebedynie i 668. w Głuchowie – wszystkie w obwodzie sumskim; w tej brygadzie tylko 664. PRak otrzymał R-12, pozostałe uzbrojono w nowe rakiety R-14 (8K65; SS-5 Skean) o masie startowej 87 t i zasięgu do 4500 km (pułk R-14 dysponował ośmioma wyrzutniami, po cztery w dwóch dywizjonach);
- 29. BRak, utworzona w 1960 roku, której dowództwo, 4. samodzielna kompania łączności oraz 434. PRak rozlokowano w Pierwomajsku (obwód miłokajewski), 62. PRak w Bałcie (obwód odeski), a 84. PRak (uzbrojony w pociski R-5M) w Angarze (obwód krymski).

Ciekawe, że dla maskowania jednostek raketowych w tym okresie szeroko stosowano fałszywe ich nazwy. Na przykład, 429. PRak nazywano „192. Pułkiem Moździerzy”, 430. PRak – „159. Szkołą Młodszych

▼ Personel podczas tankowania pocisku R-12 musiał zakładać specjalne ubrania ochronne. Jednostkowa rakiet R-12 dysponowała zasięgiem do 2000 km i przenosiła głowicę termonuklearną o mocy 2,3 Mt.



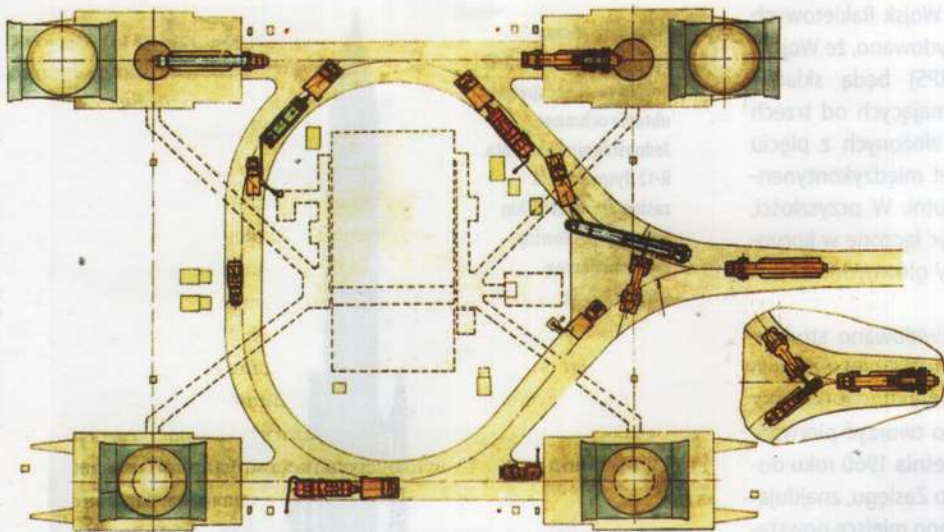
Specjalistów Lotnictwa”, 433. PRak – „24. Szkołą Mechaników-Kierowców Ciągników”.

Do dyżuru bojowego pierwsze pułki z rakietami R-14 wprowadzono w grudniu 1962 roku. Rakiety te produkowano równolegle z R-12, ale tych ostatnich nie wymieniano. R-14 dysponował zasięgiem, pozwalającym rażać najbardziej odległe bazy wojskowe USA w Europie, czyli chodziło głównie o Hiszpanię. Warto jednak zaznaczyć, że zdecydowana większość znaczących obiektów wojskowych NATO znajdowała się w zasięgu tańszych i lżejszych pocisków R-12.

Już w 1961 roku wszystkie trzy brygady raketowe znajdujące się w Ukrainie przeformowano w dywizje. I tak 200. BRak stała się 43. DRak, 80. BRak z kolei 50. DRak, a 29. BRak 46. DRak. W składzie tej ostatniej utworzono 542. sbł (Pierwomajsk). 43. i 46. Dywizje pozostały ze „starymi” pułkami, do 50. DRak przekazano zaś 431. PRak z 19. Dywizji. W 1965 roku zmieniono dyslokacje trzech dywizyjnych pułków (w granicach obwodu żytomierskiego): 181. PRak przemieszczono do wsi Łypnyky, 431. do wsi Welyka Picz, a 432. do Korostenia. Dla rozmieszczenia dowództwa i jednostek 50. DRak obok wsi Białokurowicze zbudowano miasteczko wojskowe Nowe Białokurowicze. Należy dodać, że obszar odpowiedzialności 43. Armii Raketowej rozciągał się także na Kaukaz. Dlatego kolejna (siódma) dywizja raketowa 43. Armii Raketowej to była 35. DRak, zlokalizowana na Północnym Kaukazie (od 1 lipca 1963 roku).

Wyższe kierownictwo polityczno-wojskowe Związku Radzieckiego od czasu rozmieszczenia systemów raketowych R-12, a następnie R-14, nie przestawało martwić się, że otwarte stanowiska startowe z ich ogromnymi i nieporęcznymi raketami, mogły zostać szybko zniszczone przez amerykańskie rakiety lub bombowce strategiczne, co zapobiegłoby uderzeniu odwetowemu przeciwko USA i ich sojusznikom w Europie. Dość szybko w ZSRR opracowano projekt podziemnego zespołu startowego, w skład którego wchodziły cztery silosy dla rakiet R-12, które rozmieszczono w rogach prostokąta o bokach 70x80





▲ Schemat zestawu *Dwina* z czterema silosami dla pocisków R-12U.

m. W środku tego stanowiska pod ziemią znajdowały się pomieszczenia dla dyżurnej zmiany personelu, magazyny paliwa, elementy wyposażenia do tankowania rakiet, środki zaopatrzenia w energię i inne agregaty. Pozwoliło to uzyskać pewne oszczędności w porównaniu z konstrukcją oddzielnych silosów dla każdego pocisku, ale za cenę zmniejszenia ich przeżywalności. Jedno trafienie rakiętą wroga z głowicą termojądrową mogło spowodować wyeliminowanie wszystkich czterech pocisków jednocześnie. Oprócz tego, użycie jednego urządzenia do tankowania wszystkich czterech rakiet umożliwiało tankowanie tylko naprzemiennie, czyli ostatni pocisk dywizji mógł zostać wystrzelony nie wcześniej niż godzinę po otrzymaniu rozkazu przejścia w pełną gotowość bojową (ale dodajmy, pierwszy pocisk mógłby zostać wystrzelony znacznie wcześniej niż w przypadku wyrzutni naziemnej). Niemniej jednak 9 stycznia 1964 roku przyjęto do uzbrojenia zestaw *Dwina* – zespołowe urządzenie startowe dla pocisków R-12U. W tym samym roku przyjęto do uzbrojenia podobny zestaw *Czuszowaja*, przeznaczony dla pocisków R-14U.

Do końca 1965 roku w 28 pułkach raketowych i 73 dywizjonach 43. Armii Raketowej były łącznie 282 wyrzutnie rakiet średniego zasięgu, z czego 200 naziemnych i 82 podziemne. Wśród nich znajdowało się 16 wyrzutni R-5M, 228 R-12 i R-12U oraz 38 R-14 i R-14U.

W latach 1962–1989 pułk raketowy z raketami R-12 według etatu składał się z dwóch dywizjonów z naziemnymi wyrzutniami (8 raket) i jednego – z podziemnymi (4 rakety). W skład dywizjonu wchodziły dwie baterie po dwie wyrzutnie. Na ogół w dwóch zachodnich armiach raketowych (43. i 50.), spośród 524 wyrzutni R-12 tylko 80 było wersjami podziemnymi.

## RAKIETY MIĘDZYKONTYNTENTALNE

Nowy etap w rozwoju WRPS w Ukrainie rozpoczął się pod koniec lat 60. XX wieku, kiedy to na terytorium ówczesnej republiki po raz pierwszy rozmieszczono międzykontynentalne rakety balistyczne. Ich zasięg umożliwiał przeprowadzenie ataku raketowo-jądrowego, którego celem były nie tylko obiekty na terytorium Europy, Afryki

Północnej i Bliskiego Wschodu, ale także i na kontynentalnym obszarze USA – głównego wroga Związku Radzieckiego w „zimnej wojnie”.

Pierwszymi raketami tej klasy rozmieszczonymi w Ukrainie były UR-100, zaprojektowane przez Władimira Czełomeja i produkowane w zakładach w Moskwie i Omsku. UR-100 (8K84; SS-11 *Sego*) to dwustopniowy pocisk klasy lekkiej o masie startowej 42 t i zasięgu 10 500 km (z głowicą lekką o mocy 0,5 Mt) lub 5000 km (z głowicą ciężką o mocy 1,1 Mt). W tej ostatniej wersji był to pocisk nie międzykontynentalny, ale średniego zasięgu. W konstrukcję UR-100 wprowadzono szereg nowych rozwiązań, w tym izolowane zbiorniki paliwa i utleniacza – dzięki temu raketa mogła pozostawać w stanie zatankowanym przez cały okres służby (siedem lat).

Takie pociski rozmieszczano w podziemnych wyrzutniach-silosach, ale w odróżnieniu od zestawów *Dwina* i *Czuszowaja* – pojedynczych, a nie łączonych po cztery. To pozwalało zwiększyć odległości pomiędzy wyrzutniami, a tym samym poprawić prawdopodobieństwo przetrwania choć części wyrzutni po uderzeniu jądrowym przeciwnika.



▲ Instalacja pocisku R-14 na wyrzutni. Pierwsze pułki z raketami R-14 wprowadzono w grudniu 1962 roku.

Do przebrojenia w pociski UR-100 w 43. ARak wytypowano dwie dywizje raketowe – 19. i 46. W 19. Dywizji Raketowej proces przeobrażania w nowe systemy przebiegał stopniowo, przy czym kierownictwo WRPS do ostatniej chwili starało się utrzymać część dywizji w służbie bojowej z dotychczasowymi pociskami R-12U i R-14U (w silosach). Przygotowania do przejścia na kompleks raketowy 8K84 w 19. DRak rozpoczęto już w 1965 roku, a jako pierwszy z jej składu przebrojono w 1968 roku 429. PRak w Chmielnickim. Jego dwa dywizjony z wyrzutniami naziemnymi zostały rozwiązane. Trzeci dywizjon z raketami R-12U w silosach wyodrębniono jako 1. samodzielny dywizjon raketowy (ostatecznie rozformowany w 1971 roku). Kolejnym uzbrojonym w rakety UR-100 był 430. PRak. Jednocześnie dostosowano strukturę organizacyjno-kadrową 19. DRak do funkcjonowania nowego kompleksu raketowego. Ponieważ UR-100 znajdowały się w silosach zatankowane, ich obsługa stała się znacznie prostsza



w porównaniu z raketami R-12 i R-14. W rezultacie stały się zbędne bazy remontowo-techniczne, istniejące dotychczas przy każdym pułku raketowym. W procesie wycofywania pocisków R-12 i R-14 bazy te rozformowywano.

W związku z przebrojeniem w rakiety UR-100 skład 19. DRak doznał znaczących zmian. We wrześniu 1968 roku 97. PRak został przeniesiony do dywizji z Bałtyckiego OW (z Prus Wschodnich), a trafił do miasta Chmielnicki. W następnym roku sformowano 541. PRak w Miedzybożu, 543. PRak w Chmielnickim oraz 545 PRak w Dunajowce (w 1973 roku pułk ten również został przeniesiony do Chmielnickiego). Tak więc na początku 1970 roku w składzie 19. DRak znajdowało się sześć pułków uzbrojonych w rakiety UR-100 (97., 429., 430., 541., 543. i 545. PRak), a dodatkowo 433. PRak uzbrojony w rakiety R-14 i R-14U (miasto Hajsyn w obwodzie winnickim), 60 PRak z raketami R-12 i R-12U (Winnica) i 1. samodzielny dywizjon raketowy z raketami R-12U. Już pod koniec 1969 roku wszystkie sześć pułków z UR-100 weszło na dyżur bojowy.

Rakiety UR-100 były stale udoskonalane na bazie doświadczeń z eksploatacji technicznej i postępów w opracowywaniu nowych rozwiązań konstrukcyjnych. Stopniowo wdrażano nowe ich odmiany. Na początku lat 70. do 19. DRak trafiły rakiety UR-100U, a później UR-100N (SS-19 *Stiletto*), które znajdowały się na wyposażeniu jej pułków aż do likwidacji dywizji.

Przebrojenie 19. DRak zakończono w 1971 roku. We wrześniu 1970 roku przybył z Dalekiego Wschodu 571. PRak, a do lipca 1971 roku – 299. i 700. PRak z Uralskiego OW. Natomiast w grudniu 1971 roku rozwiązano 1. samodzielny dywizjon raketowy. W roku następnym 60. PRak podporządkowano bezpośrednio dowództwu 43. ARak, a 433. PRak przekazano do 43. DRak. Tak więc w 19. DRak pozostało dziewięć pułków uzbrojonych tylko w rakiety UR-100. Każdy z nich dysponował dziesięcioma wyrzutniami podziemnymi.

Zmiany podobne do 19. DRak miały miejsce w 46. Dywizji Rakietowej w Pierwomajsku. Na początku przeobrażania w nowe systemy UR-100 dywizja ta posiadała trzy pułki raketowe: 62., 84. i 434. Jednak 84. PRak z Krymu był uzbrojony w przestarzały zestaw raketowy R-5M, dlatego w 1966 roku został wycofany ze służby bojowej, a w czerwcu 1969 roku przekształcony w 844. samodzielny dywizjon raketowy w mieście Biłogirsk w obwodzie krymskim. Później został przebrojony w taktyczny system raketowy *Temp-S* i przekazany do Wojsk Lądowych. Zamiast tego pułku w grudniu 1968 roku do dywizji przekazano 309. PRak, który natychmiast przeniesiono do miasta Pierwomajsk. Następnie w listopadzie 1968 roku do Pierwomajska

▼ Wprowadzanie pocisku UR-100 do silosu. Pociski tego typu od momentu opuszczenia zakładów produkcyjnych znajdowały się w pojemnikach transportowo-startowych.



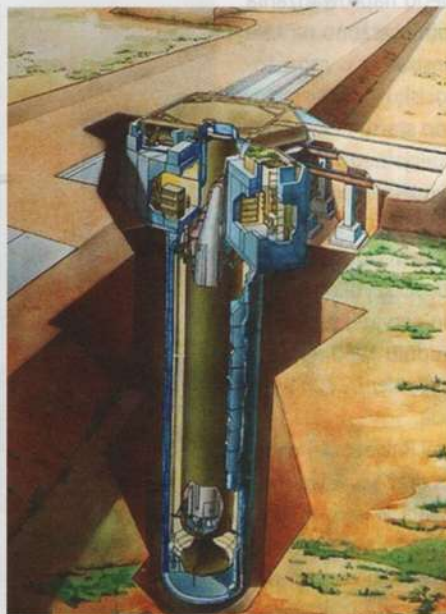
przemieszczono 115. PRak z Rygi z 50. Armii Rakietowej, a w lipcu 1969 roku – 83. PRak z Dalekiego Wschodu (z 6. Samodzielnego Korpusu Rakietowego). Od stycznia 1970 roku do Pierwomajska przeniesiono także 62. PRak, wcześniej stacjonujący w Bałcie w obwodzie odeskim. Tak więc 46. Dywizja rozpoczęła przeobrażanie się w nowy zestaw UR-100, dysponując pięcioma pułkami raketowymi.

W czerwcu 1971 roku do dywizji przekazano jeszcze trzy pułki raketowe. Do Pierwomajska przybyły 116. i 593. PRak z Moskiewskiego Okręgu Wojskowego oraz 355. PRak z 50. Armii Rakietowej. Ponadto w sierpniu 1973 roku do 46. DRak przeniesiono z 43. DRak jeszcze dwa pułki – 546. i 552., oba natychmiast trafiły do Pierwomajska. Po tych przetasowaniach dywizja skupiała aż 10 pułków raketowych. Sytuacja ta trwała do 1980 roku, kiedy to 434. PRak został wysłany poza Ukrainę do 31. Armii Rakietowej. Od tego czasu aż do rozwiązania dywizji posiadała ona dziewięć pułków raketowych.

W odróżnieniu od 19. i 46. DRak, inne dywizje 43. Armii Rakietowej nadal pełniły dyżur bojowy uzbrojone w pociski średniego zasięgu. W 43. Dywizji Rakietowej od 1968 roku zadania te wypełniały cztery pułki raketowe: 309. w Humaniu oraz 664., 665. i 668. w Ochtyrce, Łebiedynie i Głuchowie. Jednak w grudniu 1968 roku podjęto decyzję o przekazaniu 309. PRak, który stacjonował z dala od siedziby dowództwa 43. Dywizji do 46. Dywizji, w celu późniejszego uzbrojenia w nowe systemy raketowe. Zamiast tego w sierpniu 1969 roku utworzono dwa nowe pułki dla 43. DRak: 546. i 552. we wsi Mańkiwka w obwodzie czerkaskim. Teraz dywizja miała pięć pułków raketowych, co odpowiadało etatom. 43. Dywizja w dalszym



▼ Schemat silosu dla pocisku UR-100. W odróżnieniu od podziemnych wyrzutni pocisków średniego zasięgu, każda z UR-100 dysponowała własnym stanowiskiem dowodzenia i wszelkim niezbędnym osprzętem.







▲ Samobieżna wyrzutnia 15P645 zestawu *Pionier* w pozycji transportowej.

ciągu pełniła dyżur bojowy uzbrojona w pociski R-12 (R-12U) i R-14 (R-14U). W 1972 roku do jej składu trafił 433. PRak, a w roku następnym przekazała 546. i 552. pułki do 46 DRak. W końcu 1979 roku 433. PRak przekazano z kolei do 31. ARak i przemieszczony został nad Ural. Tak więc w 43. Dywizji pozostały wówczas tylko trzy pułki raketowe – 664., 665. i 668.

Jedyną zaś zmianą w składzie 44. DRak było przemieszczenie w 1967 roku 101. Pułku Raketowego do Turkiestańskiego OW. Skład 37. i 50. Dywizji Raketowych z kolei pozostawał bez zmian. Należy jeszcze wspomnieć, że we wrześniu 1975 roku do 43. Armii Raketowej z 50. ARak przekazano 33. Dywizję Raketową. Jednak pozostała ona na swoim „starym” miejscu, na południu Białorusi – więc w naszym artykule nie zostanie omówiona.

## NOWE POCISKI ŚREDNIEGO ZASIĘGU

Rakiety R-12 (R-12U) i R-14 (R-14U) w latach 70. uważano już za przestarzałe. Słabo chronione lub całkiem otwarte pozycje startowe oraz kłopotliwe i trwałe przygotowania do odpalenia robiły z tych pocisków łatwe cele w możliwej wojnie jądrowej. Dlatego w 1972 roku rozpoczęto opracowywanie nowego mobilnego zestawu raketowego średniego zasięgu *Pionier*. Wykorzystano w nim dwustopniowy pocisk na paliwo stałe RSD-10 (15Ż45; SS-20 *Saber*) powstały na podstawie pierwszego i drugiego stopnia rakiety międzykontynentalnej 15Ż42 (zestaw *Temp-S*). Pocisk dysponował zasięgiem do 5500 km i przenosił trzy głowice do oddzielnego naprowadzania (MIRV) o mocy 150 kt każda. Wyrzutnię RSD-10 umieszczono na sześciosiowym podwoziu kołowym MAZ-547W. Transporter wyposażony był w urządzenia zapewniające utrzymanie pocisku w stałej gotowości do wykonania niezbędnych przygotowań do startu oraz samego odpalenia pocisku. Start nastąpić mógł ze specjalnego hangaru z rozsuwanym dachem albo z przygotowanego wcześniej odpowiedniego stanowiska polowego.

Dzięki wykorzystaniu doświadczeń uzyskanych podczas projektowania zestawu *Temp-2S*, *Pionier* powstał dość szybko, bo już w marcu 1976 roku pociski 15Ż45 skierowano do seryjnej produkcji w Wotkińskich Zakładach Budowy Maszyn. W grudniu 1980 roku zaakceptowano z kolei do służby ulepszony zestaw *Pionier-UTTCh* z pociskiem 15Ż52, wyróżniającym się wyższą celnością.

Do wyposażenia w zestawy *Pionier* w 43. Armii Raketowej wytypowano trzy dywizje: 37. w Łucku, 43. w Romnach oraz 50. w Nowych Białokurówicach. Etatowo dywizja *Pionierów* miała w swoim składzie: sztab dywizji, pięć pułków raketowych (w każdym – trzy dywizyjony bojowe po trzy wyrzutni oraz dywizjon łączności ze stanowiskiem dowodzenia pułku), baza remontowo-techniczna (zajmowała

się obsługiwaniem głowic bojowych), samodzielna grupa obsługi środków dowodzenia i łączności, węzeł łączności, mobilne stanowisko dowodzenia *Wybór*, samodzielny batalion inżynieryjno-saperski, szkoła wojskowa młodszych specjalistów, baza wsparcia materialnego, węzeł kompleksowej kontroli technicznej, centrum obliczeniowe, samodzielna eskadra śmigłowców i ruchomy warsztat samochodowy.

43. Dywizja Raketowa jako pierwsza w Ukrainie przeszła na nowe zestawy raketowe. W 1980 roku w 665. Pułku Raketowym w Łebiedynie przeprowadzono zmiany zgodnie z etatem przewidzianym dla zestawu RSD-10 *Pionier-UTTCh*. W 1981 roku kontynuowano proces przeobrażania dywizji: nowe zestawy otrzymał 668. PRak w Głuchowie.

Od 1982 roku rozpoczęły się dyżury bojowe tych jednostek. Jednak w dywizji zamiast etatowych pięciu pułków raketowych były tylko trzy (dwa: 665. i 668. – uzbrojone w nowe systemy raketowe oraz trzeci – 664. – jeszcze ze starymi raketami). Dlatego też w 1984 roku w dywizji pojawiła się nowa jednostka – 15. Pułk Raketowy, który został utworzony w 1983 roku dla 43. DRak w Kołomyi z personelu 44. DRak (ta pozostała jedyną w 43. ARak uzbrojoną w stare rakiety R-12 i nie przewidywano jej przebrożenia). Na początku 1984 roku 15. PRak przeniesiono do miasta Głuchów w obwodzie sumskim, gdzie po otrzymaniu nowych zestawów raketowych RSD-10 dnia 27 listopada 1984 roku podjął on dyżur bojowy. To nie był koniec zmian. 30 listopada 1984 roku w mieście Ochtyrka na bazie 2. dywizjonu raketowego 664. PRak utworzono nowy 19. PRak. Teraz więc dywizja miała wszystkie pięć etatowych pułków raketowych. Równoległe z utworzeniem 19. PRak, w okresie od marca do lipca 1984 roku, przebiegało przeobrażanie w RSD-10 ostatniego z pułków dywizji (664.), który rozpoczął dyżur bojowy jednocześnie z 19. PRak – 21 grudnia 1984 roku. W tym składzie 43. Dywizja Raketowa pełniła służbę bojową na terytorium Ukrainy do 1987 roku.

▼ Wyrzutnia 15P645 zestawu *Pionier* chwilę po starcie rakiety.





W 37. DRak pierwszymi, które otrzymały zestawy RSD-10 były 576. i 577. PRak z Łucka. Obydwa pułki początkowo przystąpiły do dyżuru bojowego z połowych stanowisk szkolno-bojowych, a po zakończeniu budowy w 1982 roku – z bojowych stanowisk startowych. 25 lutego 1984 roku dyżur bojowy rozpoczął 351. PRak w Brodach, 30 kwietnia 1985 – 615. PRak w Sławucie, a 30 maja 1985 roku – 103. PRak w Czerwonogrodzie.

Przebrojenie 50. DRak rozpoczęło się w 1984 roku. Do końca roku zestawy RSD-10 otrzymały 163. i 181. PRak w Nowych Białokuruczach, 431. PRak we wsi Wysoka Picz oraz 432. PRak w Korosteniu. Piątym pułkiem dywizji stał się 60. PRak, który znajdował się w Winicy i podlegał bezpośrednio dowództwu 43. ARak. W końcu 1984 roku przekazano go do 50. DRak i przymieszono do wsi Wysoka Picz. Wszystkie pięć pułków po przebrojeniu rozpoczęły dyżur bojowy pomiędzy lipcem a wrześniem 1985 roku. Jednak już w połowie września otrzymano rozkaz Głównodowodzącego WRPS o obniżeniu stopnia gotowości bojowej 50. DRak. Pociski drogą kolejową przetransportowano do arsenału „Lesnoj”. Zrobiono to w przededniu wizyty przewodcy ZSRR Michaiła Gorbaczowa w Paryżu, aby „zademonstrować dążenie ZSRR ku pokoji”. W listopadzie i grudniu 1985 roku rozwiązano trzecie dywizjony w 60., 431. i 432. PRak, pozostawiając każdy z tych pułków tylko z dwoma dywizjonami.

Wyjątkowo negatywny wpływ na losy dywizji miała katastrofa w elektrowni jądrowej w Czarnobylu, mająca miejsce w dniu 26 kwietnia 1986 roku. Wszystkie rejonry z pozycjami 50. Dywizji Rakietowej były skażone radioaktywnie. Jeśli jednak dowództwo Wojsk Lądowych Sił Zbrojnych ZSRR spieszyło się z przeniesieniem swoich jednostek z zanieczyszczonych obszarów (lub ich rozwiązaniem), to dowództwo WRPS nadal utrzymywało 50. DRak z personelem i członkami rodzin żołnierzy w mieście w stanie gotowości bojowej. Miało to oczywiście bardzo negatywny wpływ na zdrowie ludzi. Taki stan trwał aż do rozwiązania dywizji 30 kwietnia 1991 roku.

Szczyt potencjału nuklearnego Związku Radzieckiego w Ukrainie nastąpił w 1985 roku. W tym czasie na terytorium Ukrainy stacjonowały i pełniły służbę bojową trzy dywizje rakietowe uzbrojone w mobilne zestawy rakietowe średniego zasięgu RSD-10 (37., 43. i 50.). Dwie dywizje były uzbrojone w lekkie międzykontynentalne rakiey balistyczne UR-100UTTCh (19. i 46.). Kolejna dywizja (44.) pełniła służbę bojową na przestarzałych już systemach rakietowych średniego zasięgu R-12 i R-14. Ponadto 43. Armia Rakietowa posiadała także dywizję rakietową poza Ukrainą – 33. DRak w Mozyrzcu na Białorusi. W sumie jednostki 43. Armii Rakietowej dysponowały 384 nośnikami i 1875 głowicami nuklearnymi.

### OSTATNIE LATA ZSRR

Na początku lat 80. w ZSRR projektowano dwa nowe międzykontynentalne pociski balistyczne: trzystopniowy RS-22 (RT-23 UTTCh *Molodiec*; 15Ż60; SS-24 *Scalpel*) oraz RS-12M *Topol* (SS-25 *Sickle*). Pierwszy był przeznaczony do rozmieszczenia w silosach i na wyrzutniach kolejowych, drugi na transporterach kołowych. Oba wyposażono w silniki na paliwo stałe. Dostawy rakiet RS-12M do jednostek 43. ARak rozpoczęły się już w 1984 roku, ale do rozpadu ZSRR wyposażono w nie tylko pułki znajdujące się na terenie Białorusi. Natomiast RS-22 w pierwszej kolejności trafił do pułków w Ukrainie. Możliwe, że pewną rolę odegrał w tym fakt, że RS-22 został zaprojektowany

w Dniepropietrowsku i był produkowany seryjnie w Pawłogradzie (obwód dniepropietrowski). Dlatego w pierwszej kolejności przeobrażano w RS-22 pułki 46. DRak rozmieszczone nieopodal zakładów. Sam zestaw RS-22 został przyjęty do uzbrojenia 28 listopada 1989 roku. Pocisk o masie 104,5 t dysponował zasięgiem 10 450 km i przenosił dziesięć głowic o mocy 550 Kt każda. Łącznie do rozpadu ZSRR rozmieszczono 56 rakiet tego typu, w tym 46 w Ukrainie i 10 w Rosji.

W 1987 roku rozpoczęło się przeobrażanie pułków 46. DRak w nowe systemy rakietowe. Planowano przebroić całą dywizję, jednak trudna sytuacja polityczno-gospodarcza w Związku Radzieckim pod koniec lat 80., następnie upadek reżimu komunistycznego



▼ Trójstopniowy pocisk balistyczny RS-22 łącznie trafił do pięciu pułków 43. Armii Rakietowej.

w ZSRR i w Ukrainie, nie pozwoliły na dokończenie tego procesu. Zdążono przebroić tylko pięć pułków. Już 19 stycznia 1988 roku 62. PRak jako pierwszy w WRPS ZSRR rozpoczął dyżur bojowy z pociskami RS-22. Następnie, do lipca 1991 roku, przebrożono inne pułki: 309., 115., 116. i 355. W sumie 46. Dywizja Rakietowa otrzymała 46 rakiet międzykontynentalnych: cztery pułki miały pełny zestaw 10 rakiet; a ostatni, piąty pułk, otrzymał ich tylko sześć. W rezultacie w momencie rozpadu ZSRR 46. Dywizja Rakietowa była uzbrojona w 40 rakiet RS-18 (cztery pułki) i 46 rakiet RS-22 (pięć pułków).

Już na początku lat 80. stało się jasne, że dalsze rozmieszczanie coraz większej liczby nowych rakiet balistycznych, zwłaszcza średniego zasięgu SS-20 (o minimalnym czasie dotarcia do celu), w istotny sposób destabilizuje sytuację bezpieczeństwa w świecie, zwłaszcza w Europie. Odpowiedzią NATO była podjęta w grudniu 1979 roku decyzja o rozmieszczeniu w Europie 572 amerykańskich rakiet nuklearnych średniego zasięgu. W 1981 roku nowy prezydent USA, Ronald Reagan, zaproponował tzw. „opcję zerową” dla rozwiązania problemu: ZSRR zobowiązuje się do wyeliminowania swoich rakiet średniego zasięgu (nie tylko w Europie, ale także tych stacjonujących za Uralem, tj. na Dalekim Wschodzie i skierowanych przede wszystkim przeciwko Chinom, Japonii i amerykańskim bazom na wyspach). Po odrzuceniu tej propozycji Amerykanie w 1983 roku rozpoczęli rozmieszczanie rakiet zgodnie z decyzją podjętą przez komitet NATO.

Po dojściu do władzy Michaiła Gorbaczowa, przywódcy ZSRR coraz bardziej skłaniali się ku zmniejszeniu tempa wyścigu zbrojeń, którego gospodarka radziecka po prostu nie mogła wytrzymać. Dlatego w końcu zgodzono się na „opcję zerową”. Dnia 8 grudnia 1987 roku Gorbaczow i Reagan podpisali w Waszyngtonie „Traktat o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych krótkiego i średniego zasięgu”. Przewidywał on, że strona radziecka zlikwiduje wszystkie rakiey typów R-12, R-14 oraz RSD-10. Od 1988 roku w Ukrainie rozpoczęły się prace nad likwidacją systemów rakietowych średniego zasięgu





▲ Chociaż kilka jednostek 43. Dywizji przygotowano do przyjęcia zestawów RS-12M *Topol* to jednak nigdy to się nie stało, a wkrótce przełom polityczny związany z upadkiem ZSRR spowodował istotne zmiany w regionie, w tym w strategicznych wojskach raketowych.

RSD-10, będących na wyposażeniu 37., 43. i 50. Dywizji Raketowych, a także R-12 oraz R-14, które pozostawały w służbie w 44. Dywizji Raketowej.

Dnia 30 listopada 1989 roku w 44. DRak zaprzestano dyżurów bojowych, a 31 marca roku kolejnego dywizję ostatecznie rozwiązano. 50. i 37. DRak zostały rozwiązane odpowiednio 30 kwietnia 1991 i 31 grudnia 1992 roku. Bardziej złożona okazała się ścieżka 43. DRak. Rzecz w tym, że w końcu lat 80. jednostki WRPS aktywnie przezbrajano w zestawy międzykontynentalne *Topol*. Dotyczyło to w pierwszej kolejności dywizji rozlokowanych na Białorusi: 33. DRak, będącej od 1970 roku częścią „ukraińskiej” 43. Armii Raketowej, oraz 32. i 49. DRak przekazanych do 43. Armii w kwietniu 1990 roku po likwidacji 50. ARak (jej dowództwo znajdowało się w Smoleńsku). Na terenie Ukrainy do przezbroyenia w zestawy *Topol* wytypowano 43. DRak. Ponieważ etat dywizji uzbrojonej w te zestawy przewidywał cztery pułki raketowe, a nie pięć (jak w przypadku *Pionierów*), 15. PRak został rozwiązany. Pozostałe cztery pułki 43. Dywizji (19., 664., 665. i 668.) po oddaniu swoich zestawów RSD-10 w latach 1990–1991 przeszły na etaty odpowiadające zestawom RS-12M i rozpoczęły przygotowania do przejścia *Topoli*. W końcu 1991 roku przygotowania te zakończono. Ze względu na rozpad ZSRR zestawy te jednak do 43. Dywizji nigdy nie zostały przekazane.



▲ Odznaka dowództwa 43. Armii Raketowej z okresu służby w strukturach Sił Zbrojnych Ukrainy.

na dowódcę dywizji mianowano pułkownika (od 1995 roku generała majora) Wiktora Szweca.

Sytuacja z bronią jądrową na terenie Ukrainy była dość złożona. Z jednej strony broń ta stała się własnością Ukrainy, z drugiej zaś „czerwony przycisk” znajdował się w Moskwie. Dlatego rząd Ukrainy zgodził się na pozbycie się tego uzbrojenia. W latach 1994–1997 prowadzono prace mające na celu wycofanie zestawów raketowych ze służby bojowej. Polegały one w pierwszej kolejności na odłączeniu głównych części i spuszczeniu składników paliwa raketowego. Następnie rakiety wyciągano z silosów i przewożono do magazynów, gdzie zostały rozebrane. Kolejnym etapem była likwidacja samych silosów raketowych, stanowisk dowodzenia, wysadzenie w powietrze wyrzutni i przeprowadzenie prac rekultywacyjnych.

Już od 1993 roku głównym zadaniem personelu pułków raketowych stało się nie pełnienie dyżuru bojowego, lecz ochrona wyrzutni i innych obiektów. W miarę wycofywania pocisków i likwidacji infrastruktury pułki te rozwiązywano. W 19. DRak proces ten przebiegał w latach 1997–1999, a ostatecznie dowództwo dywizji rozwiązano 30 listopada 1999 roku. W 46. DRak proces trwał dłużej. W latach 1996–1998 rozwiązano 83., 546., 552. i 593. PRak, a inne stopniowo rozwiązywano w latach następnych. 30 października 2001 roku wysadzono w powietrze ostatnią wyrzutnię pocisków RS-22. Z kolei 30 sierpnia 2002 roku definitywnie rozwiązano 43. Armię Raketową. Jako ciekawostkę można dodać, że zachowano jedną wyrzutnię ze stanowiskiem dowodzenia (z byłego 309. PRak) jako muzeum. ■

Fotografie: Archiwum autorów i redakcji, MO Ukrainy, US National Archives.

## W NIEPOOLEGŁEJ UKRAINIE

W chwili ogłoszenia przez Ukrainę niepodległości, w dniu 24 sierpnia 1991 roku, na jej terytorium w dalszym ciągu znajdowało się dowództwo 43. Armii Raketowej wraz z częścią sił. Dyżur bojowy pełniły dwie dywizje: 19. DRak w Chmielnickim oraz 46. DRak w Pierwomajsku. Dysponowały one łącznie 176 międzykontynentalnymi pociskami balistycznymi RS-18 i RS-22 (1240 nuklearnych głowic bojowych). 43. DRak pozostawała w składzie 43. AR, ale nie dysponowała już wówczas raketami.

Po okresie niepewności i negocjacji wszystkie te jednostki weszły w skład Sił Zbrojnych Ukrainy, przy czym 43. DRak rozwiązano już w grudniu 1992 roku. Dwie pozostałe dywizje pełniły zadania na swoich pozycjach. Dowódca 43. ARak generał porucznik Wołodimir Mychtiuk 21 stycznia 1994 roku złożył ukraińską przysięgę, zrobił to również dowódca 46. DRak gen. Mykoła Filatow. Jednak dowódca 19. DRak gen. Rustam Karimow odmówił tego i wyjechał do Rosji. Jego śladem poszło około 1/3 oficerów dywizji. W takiej sytuacji



▲ Wysadzony silos z wyrzutnią pocisku balistycznego UR-100 (1995 rok). Stacjonującą na terytorium Ukrainy 43. Armię Raketową ostatecznie rozformowano w 2002 roku.